KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 7 — ČÍSLO 7

OBSAH

M. Pisárčiková, Z problémov lexikálnych synoným v slovenčine 225
J. Mistrík, Konkrétna a nekonkrétna štylizácia . . . 230
E. Rísová, Motivačné znaky a formuly v tehliarskej technologickej terminológii . . 232
M. Majtán, Slovo *jazvina* v slovenských zemepisných názvoch 238
E. Tvrdoň, Eufemistické pomenovania cintorína . . . 240

Rozličnosti

Pozor na výslovnosť latinských slov a na latinské citáty! Š. Horváth. 243

Správy a posudky

O jednom preklade z francúzštiny. G. Horák 247

Spytovali ste sa

Učiť sa niečo, učiť sa niečomu. E. Smiešková. 252
Mužstvo Spartaka Trnava alebo Spartaka Trnavy? Š. Michalus. 253
Štvoritý rittberger. J. Jacko. 253
Rada Mestského národného výboru v Ružomberku. M. Považaj. 254
Vyhodiť dakoho na ulicu. G. Horák 255
Diskjockey alebo diskdžokej? I. Masár 255

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 7 — 1973 — ČÍSLO 7

Z problémov lexikálnych synoným v slovenčine

I. Synonymá v teórii a v praxi

~~MÁRIA PISÁRČIKOVÁ~~

Pojem synonymum je známy nielen v jazykovede, ale používa sa aj v bežnej (neodbornej) reči, a to na označenie totožnosti alebo veľkej blízkosti pojmov, napr. vo vete *Vojna je synonymom zla, biedy a hladu.* Pojem synonymum sa tu využíva na pozadí všeobecne známej školskej poučky, že synonymá sú slová, ktoré majú ten istý (rovnaký) význam, ale odlišnú formu. Táto poučka je veľmi zjednodušená a natoľko nepresná, že podľa daktorých bádateľov (H.—M. Gauger) vyjadruje predovšetkým to, čím synonymá nie sú. Tento krajný názor vychádza z tvrdenia, že absolútnej významovej totožnosti medzi slovami niet, a teda že definícia sa usiluje vyjadriť niečo, čo sa v jazyku nevyskytuje. Predmetom synonymiky (náuky o synonymách) je podľa tohto názoru významová podobnosť slov, jemné významové rozdiely medzi nimi, a nie totožnosť (identita) významov. Takéto chápanie synoným nie je nové. Otázky významovej rovnakosti (totožnosti) a významovej rozdielnosti synoným vždy stáli pri teoretickom výskume synonymie v centre pozornosti. Názor, že v jazyku nejestvujú slová významovo zhodné, prevládal u teoretikov 18. storočia (Francúz G. Girard) a prvej polovice 19. storočia (ruskí lingvisti P. F. Kalajdovič, I. I. Davidov a i.).

Až od polovice 19. storočia sa v jazykovede udomácnil názor, že synonymá sú jednak slová významovo blízke a jednak významovo zhodné. Významovú zhodu však sprevádzajú rozličné štylistické odtienky, rozličná sféra použitia a rozličná spájateľnosť slov.

V posledných troch desaťročiach otázkam synoným vari najväčšiu

pozornosť venuje sovietska jazykoveda. Teoretický i praktický výskum synoným (synonymické slovníky) sa tu zakladajú na bohatej tradícii. Súčasný stav chápania synoným charakterizujú dva hlavné názory:

a) Podľa jedného sa obsah pojmu synoným zužuje na slová významovo úplne zhodné, odlišujúce sa navzájom iba štylistickými odtienkami a osobitosťami v použití (A. D. Grigorieva). Takéto chápanie vlastne zužuje problém synoným na gramatické synonymá so spoločným koreňom (dvojice typu *bezmajetný — nemajetný, bezodkladný — neodkladný, nesymetrický — asymetrický, nelegálny — ilegálny, bystrozraký — bystrooký* ap.). Synonymá s rozličným koreňom patria sem podľa uvedeného kritéria iba v obmedzenom množstve (typ slov *jazykoveda — lingvistika, pravopis — ortografia, stále — ustavične, len — iba, liace — opraty, oblok — okno* ap.). Neberie sa tu teda do úvahy aspekt, ktorý tvorí najzaujímavejšiu a najbohatšiu stránku synonymie, totiž schopnosť jazyka opísať istý jav z rozličných stránok. Na základe tejto schopnosti slová zviazané synonymickým vzťahom popri základnom (spoločnom) význame zvýrazňujú istú osobitú črtu pojmu, ktorý označujú. K slovu *smiať sa* môžeme napr. uviesť okruh synoným *rehotať sa, rehúňať sa, rehliť sa, chechtať sa, chichotať sa, chechliť sa, chichúňať sa, chichútať sa* a na druhej strane okruh synoným *usmievať sa, uškŕňať sa, uškierať sa.* Na prvý pohľad je zjavné, že uvedené slová nie sú na jednej štylistickej rovine. Ešte zaujímavejšie sú tu však významové odtienky, ktorými sa navzájom odlišujú jednotlivé členy tohto synonymického radu: slová *rehotať sa, rehliť sa* majú vo vzťahu k základnému neutrálnemu členu radu výrazný odtienok hlasitosti, neviazanosti smiechu. Pri slovách *chichúňať sa, chichotať sa* je zdôraznený odtienok samopašnosti, aj chuti smiať sa. Práve opačným smerom, t. j. k menšej intenzite od základného slova *smiať sa,* smeruje význam synoným *usmievať sa, uškŕňať sa, uškierať sa.* Podľa uvedeného názoru slová tohto typu by nebolo možné pokladať za synonymá, lebo tu nejde o úplne rovnoznačné slová.

b) Druhá a prevládajúca skupina lingvistov vychádza z tradičného chápania a zhoduje sa v tom, že synonymá sú slová, ktoré majú alebo rovnaký význam, alebo sú čo do významu podobné, blízke. Z takéhoto chápania synoným vychádza aj J. Filipec vo svojej obsiahlej a znamenitej monografii Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. Treba však zdôrazniť, že u bádateľov tejto skupiny ide o východisko zhodné iba vo veľmi všeobecnej rovine, lebo v ďalšej charakteristike synoným sa názory dosť rozchádzajú.

Najväčšiu ťažkosť spôsobujú pojmy významová blízkosť, významové odtienky. S týmito pojmami sa môžeme stretnúť pri väčšine definícií. J. Filipec definuje synonymá takto: „Synonyma jsou lexikální jednotky se stejnou nebo odstíněnou významovou složkou pojmovou (nocionál-

ní) nebo i expresivní a se stejnou nebo částečne odlišnou oblastí kontextového užití, užívaná členy jistého homogenního kolektivu v jazykovém styku." Ako vidieť, J. Filipec v otázke významovej zložky synoným pracuje s pojmami významová rovnakosť (zhodnosť) a významové odtienky. Tieto pojmy sú známe aj v sovietskej jazykovede. Ako typickú uvedieme definíciu A. P. Jevgenievovej, hlavnej redaktorky ruského akademického synonymického slovníka. Podľa nej synonymá sú slová čo do významu blízke alebo totožné (zhodné), ktoré označujú ten istý pojem, ale odlišujú sa navzájom alebo významovými odtienkami, alebo štylistickým príznakom, alebo obidvoma týmito príznakmi naraz. Podľa novších názorov (O. L. Kamenskaja) v týchto definíciách chýbajú kritériá, ktoré by určovali stupeň blízkosti významov slov. Tento stupeň sa objektívne ani nedá určiť, lebo slová zvyčajne vyjadrujú kvantitatívne rozdiely, a to sú relatívne pojmy (napr. relatívnosť pojmov *pomaly — rýchlo)*. O. L. Kamenskaja naznačuje novú cestu pri výskume synoným s použitím formálnych metód. S uplatnením týchto metód podáva aj presnú charakteristiku stupňa blízkosti synoným.

Príčina toho, že sa dosiaľ nepodarilo formulovať definíciu synoným tak, aby úplne a jednoznačne vyjadrila ich podstatu, vyplýva z toho, že synonymá v jazyku tvoria veľmi zložitý systém, ktorý je súčasťou ešte zložitejšieho systému slovnej zásoby. Slovná zásoba teda nie je náhodným súhrnom slov, ktoré sa do nej dostávajú, istý čas v nej fungujú a skôr alebo neskôr zanikajú, ale je systémom, v ktorom sa uplatňujú rozmanité vzťahy. Medzi týmito vzťahmi sú najdôležitejšie práve vzťahy synonymie a antonymie. Všímame si tu lexikálnu synonymiu, neberieme teda do úvahy pojem gramatickej synonymie (v syntaxi alebo v morfológii).

Ak hovoríme o nejestvovaní jednej univerzálnej a všeobecne platnej definície synoným, nemyslíme tu na nedostačujúci výskum synonymie, ale na zložitosť problematiky. Výskum v tejto oblasti stimuluje aj praktická potreba dobrých synonymických slovníkov. Príslušníci národov s tradíciou pestovania kultúry reči majú k dispozícii niekoľko typov takýchto slovníkov — počnúc od malých školských slovníkov až po veľké akademické opisy slovnej zásoby z hľadiska synoným. Zo slovanských synonymických slovníkov na prvom mieste treba spomenúť ruské slovníky, a to najmä najnovší dvojzväzkový akademický Slovar' sinonimov russkogo jazyka (Leningrad 1970—1972), ktorého hlavnou redaktorkou je A. P. Jevgenieva. Pozoruhodný je aj praktický Aleksandrovovej Slovar' sinonimov russkogo jazyka (Moskva 1968). Poliaci majú k dispozícii Słownik vyrazów bliskoznacznych (Warszawa 1957). Kolískou synonymických slovníkov je Francúzsko. Známy je Lafayov synonymický slovník z r. 1858, z novších sú významné slov-

níky R. Bailyho (1946) a H. Bénaca (1956). Za jeden z najlepších slovníkov tohto typu sa pokladá anglický Websterov slovník synoným (1957). Vo viacerých slovníkoch sú už opísané aj nemecké synonymá. K najnovším a najúplnejším opisom patrí slovník, ktorý vyšiel v redakcii Duden r. 1964.

V slovenčine a češtine dosiaľ nejestvuje synonymický slovník, ktorý by bol spracovaný na vedeckom základe. Možno však spomenúť synonymické slovníky školského typu, a to Malý slovník českých synonym od J. Mašína — V. J. Bečku (1947) a slovenský Malý synonymický slovník od M. Pisárčikovej — Š. Michalusa (v tlači). Za prvý pokus opísať slovenské synonymá možno však pokladať už Príručný slovník diferenciálny a synonymický od Jána Garaja (1937). Bohatý výber synoným prináša aj Slovník slovenského jazyka (1959—1968), hoci v ňom nejde o podanie úplných radov synoným, lež o doplnenie výkladu významu jednotlivých lexikálnych jednotiek pomocou slov s blízkym významom. Používateľom spisovnej slovenčiny tento slovník už dlho slúži aj ako prameň výberu synoným.

Skôr ako sa vrátime k vlastnej problematike slovenských synoným (v nasledujúcich kapitolách), poukážeme na daktoré vlastnosti synoným z hľadiska jazykovej kultúry. Natíska sa otázka, prečo treba vydávať synonymické slovníky, čiže prečo používateľ jazyka tak často pociťuje potrebu siahať za synonymami. Známe sú najmä tri hlavné dôvody využívania synoným:

1. Používateľ nechce v reči viac ráz opakovať to isté slovo, čo súvisí s prirodzeným úsilím o rozmanitosť výrazu. Ide tu o využívanie takých synoným, ktoré sa — aspoň v rámci daného prejavu — zhodujú svojím významom a medzi ktorými nie sú ani väčšie štylistické rozdiely. Synonymá sú tu istým druhom variácie formy. Táto funkcia synoným (ako aj ďalšie funkcie) má základný význam pre štylistiku. Na takéto využitie synoným uvedieme aspoň niekoľko príkladov: *akosť — kvalita; hnevať sa — zlostiť sa; chrapľavý — chripľavý — zachrípnutý; jarabatý — jarabý — strakatý — strakavý* ap. Variácia formy je príznačná pre umelecký a hovorový štýl. V odbornom prejave je rozmanitosť vo výraze skôr na prekážku pri jednoznačnom chápaní termínov.

2. Používateľ jazyka sa usiluje vyjadriť svoje myšlienky čo najúplnejšie, najpresnejšie, a preto siaha za rozmanitými spresňujúcimi výrazmi. Tu sa najlepšie uplatňujú synonymá, ktoré sa navzájom odlišujú menšími významovými odtienkami. Istá skutočnosť sa opisuje z rozličných stránok a z rozličných hľadísk, a tak sa o nej utvára dokonalý, presný obraz. Tento postup je charakteristický najmä pre odborný štýl. Synonymá tu majú okrem svojej štylistickej funkcie i funkciu špecifikujúcu. Takýto ráz majú synonymá typu *pomalý, nenáhlivý,*

pozvoľný, zdĺhavý, váhavý (napr. o reči); o práci možno povedať, že je *povrchná, nedôkladná, nedbajská, lajdácka, neporiadna* ap., slovo *červený* možno špecifikovať synonymami *karmínový, šarlátový* ap.

3. Používateľ jazyka vyjadruje k danej skutočnosti aj svoj citový postoj. S tým súvisí jeho úsilie vyberať si podľa okolností slová z rozličných štylistických rovín. Táto funkcia je opäť príznačná najmä pre umelecký a hovorový štýl jazyka. Už z pojmového charakteru daktorých slov vyplýva, že sa pri nich utvára mimoriadne množstvo synoným s rozličným štylistickým zafarbením. Napr. k štylisticky významovo rovnocenným synonymám *hnevať sa* a *zlostiť sa* jestvuje celá škála citovo viac alebo menej príznakových synonymných prostriedkov: *jedovať sa, srdiť sa, mrzieť sa, pajediť sa, paprčiť sa, čertiť sa, sršiť sa, katiť sa, kohútiť sa,* ďalej slovo s výraznejším príznakom hovorovosti *štvať sa;* významovo trocha posunuté sú slová *fúkať sa, fučať sa, durdiť sa, duť sa, nadúvať sa;* väčšia intenzita je zdôraznená v slove *zúriť.*

Slovenčina je jazyk s bohato rozvinutou stránkou lexikálnej synonymie a poskytuje používateľom veľkú škálu výrazových prostriedkov. Citlivý výber a funkčné využívanie týchto prostriedkov sú dôležitou zložkou každého kultivovaného prejavu. Preto popri naliehavosti teoretického výskumu synoným v slovenčine tlačí sa do popredia aj potreba mať pri pestovaní jazykovej kultúry dobré synonymické slovníky.

~~(Pokračovanie)~~

LITERATÚRA

GAUGER, H.—M.: Zum Problem der Synonyme. 1. vyd. Tübingen, Tübinger Beiträge zur Linguistik 1972.

GRIGORIEVA, A. D.: Zametki o leksičeskoj sinonimii. Voprosy kultury reči, Vyp. 2. Moskva, 1959, s. 7—8.

FILIPEC, J.: Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1961.

JEVGENIEVA, A. P.: Projekt slovaria sinonimov. Moskva, Izdateľstvo Sovietskaja enciklopedija 1964.

KAMENSKAJA, O. L.: Nekotoryje voprosy leksičeskoj sinonimii. Filologičeskije nauki, 2, 1970, s. 66—76.

Konkrétna a nekonkrétna štylizácia

Kapitolky zo štylistiky (17.)

JOZEF MISTRÍK

Autor môže svoj prejav štylisticky upraviť tak, aby bolo z neho bez pochýb jasné zacielenie, ale aj tak, aby nebol jednoznačný, ale iba všeobecný, neadresný. Týka sa to prejavu ako celku alebo iba niektorých jeho častí. Jazyk má dosť prostriedkov na to, aby človek mohol svoju výpoveď podľa potreby zaostriť alebo primerane tlmiť. Adresná výpoveď je konkrétnejšia a jednoznačná, zatiaľ čo neadresná je abstraktnejšia a mnohoznačná. Závisí čisto od autora, čo všetko chce povedať a čo chce zamlčať. Ak chce o niekom povedať, že je starý, to sa môže alebo priamym a adresným konštatovaním, že je starý, alebo nepriamym, skrytým a neadresným, že už nie je mladý, že nie je z tých najmladších. Ak sa chce povedať niečo, čo sa týka nielen študentov, ale i študentiek, použije sa výraz *študenti a študentky,* ale ak netreba zdôrazňovať to, že je reč aj o študentkách, potom stačí na pomenovanie použiť všeobecnejší výraz — *študenti.* Uveďme ešte jeden príklad. Ak treba presne označiť miestnosť podľa účelu, pomenúva sa slovami *izba, kancelária, jedáleň, trieda,* ale ak nie, stačí všeobecné a menej adresné označenie slovom *miestnosť.* Analogickým je zaokrúhľovanie v aritmetike. Namiesto úplného a presného čísla 4927 sa podľa potreby a podľa vôle autora môže použiť zaokrúhlené číslo 4930, ale aj 4900, prípadne 5000. Stupeň presnosti a konkrétnosti určuje sám autor. Názorne by sa dalo povedať, že kamera sa môže viac alebo menej priblížiť k pozorovanej veci, alebo pohľad sa môže viac alebo menej zaostriť na sledovaný jav.

Akými prostriedkami sa v jazykovom prejave realizuje striedanie a odstupňovanie pohľadu? Ktorými prostriedkami sa štylizuje tak, aby sa výpoveď mohla odstupňovať od najkonkrétnejšej k najvšeobecnejšej? V jazyku sa na tento účel používajú jednak viacvýznamové prvky a jednak na tento účel slúžia osobitné prostriedky.

Okrem viacvýznamových lexikálnych prvkov má jazyk celý rad viacvýznamových gramatických kategórií. Všimnime si aspoň niektoré z nich.

Popri troch gramatických rodoch sa uplatňuje ako nadradený mužský rod so všeobecným významom zahrnujúcim všetky tri rody. To je v takých prípadoch, keď na pomenovanie rodovo zmiešaných jednotlivcov sa použije iba pomenovanie v mužskom rode: *novinári, športovci, zamestnanci, manželia* atď. Aj singulár niektorých podstatných mien

sa používa so všeobecným významom, implikujúcim všetkých príslušníkov tej istej sociálnej kategórie. Napríklad vo výpovediach typu *Sekretárka musí všetko vedieť* alebo *Šofér by mal byť hlavne na križovatke veľmi opatrný* a podobne. U prijímateľa niet pochybnosti, že ide o všetkých príslušníkov kategórie, no autor nepoužil distributívny význam, čím sa vyhol konkrétnosti a vyjadril sa abstraktnejšie, všeobecnejšie.

Ešte viacej ako gramatické významy mien sa môžu na plnenie obdobného cieľa využívať gramatické významy slovies. Napríklad prvá osoba plurálu okrem toho, že sa uplatňuje aj vo veľmi konkrétnom význame ako protikladná oproti ostatným slovesným osobám, využíva sa aj v gnómickom, vo všeobecnom význame so zámerom tlmiť alebo skryť činiteľa deja. Prvá osoba plurálu má veľmi všeobecný význam a pociťuje sa, ako keby sloveso túto kategóriu nevyjadrovalo. Uplatňuje sa najmä vo vedeckom štýle alebo vtedy, keď je text písaný v mene inštitúcie — v administratívnom štýle.

Na plnenie takej istej funkcie sa využíva aj prítomný čas slovies, ktorý sa odborne nazýva gnómickým časom. Je to v prípadoch, keď obsah vyjadrený slovesom je platný všeobecne, bez akéhokoľvek časového obmedzenia. Zasa je to vo vedeckom štýle, ale aj v niektorých prísloviach, porekadlách, v gnómach a v receptoch. V slovese, ktoré je nositeľom takejto všeobecnej kategórie — čísla alebo času —, je dôraz na lexikálnom význame. Určenie času nie je nevyhnutné, alebo sa úmyselne zamlčí. To súvisí alebo s vôľou autora, alebo s charakterom štýlu. Vypustiť kategóriu času a nahradiť ju všeobecným určením, to značí zriecť sa aktualizácie deja — jednej významovej dimenzie slovesa — alebo posunúť dej na stupeň všeobecnej platnosti. Vypustenie jednej kategórie nie je ochudobnením výrazu, ale prenesením jeho váhy na inú gramatickú kategóriu alebo na lexikálny význam.

Z osobitných prostriedkov, ktoré slúžia na odstupňovanie alebo na tlmenie konkrétnosti výpovede, sú niektoré neurčité slovesné tvary. Ide najmä o prechodníky, príčastia a o pasívne konštrukcie. V slovenčine používanie prechodníka, príčastia a pasíva nie je otázkou správnosti, ale vhodnosti. Všetky tieto tvary sa používajú namiesto určitých slovesných tvarov vtedy, keď to žiadajú niektoré štýlové činitele, napríklad autor alebo funkcia prejavu. Vo výpovedi konštatujúcej, že niečo „bolo ukradnuté", sa pasívum použilo preto, aby sa vyhlo presnému určeniu a označeniu činiteľa deja. Vo výpovedi „stojac na pôvodnom stanovisku oznamujeme . . ." sa určitá kategória slovesa supluje prechodníkom preto, aby sa oslabil dôraz na čas pri prvom slovese.

Na obdobné ciele sa pri štylizovaní využíva aj striedanie slovesných vidov (nedokonavý je všeobecnejší ako dokonavý vid) alebo niekto-

rých zámen (napríklad zámena *všetci* oproti distributívnemu *každý* alebo *nikto* oproti *žiaden* ap.). S rovnakým zámerom sa môže uplatňovať aj nominatív oproti ostatným pádom. Napríklad podstatné meno, ktoré je v titulku v nominatíve, má všeobecnejší význam oproti podstatnému menu v inom páde (porov. titulok *Zámená* oproti titulku *O zámenách*).

Sledovali sme otázku konkrétnosti v súvislosti s nekonkrétnosťou a abstraktnosťou prejavu. Poukázali sme iba na niekoľko najčastejších jazykových prvkov, ktoré sa pri štylizovaní volia podľa toho, do akej miery má byť prejav konkrétny a čo všetko sa v ňom chce povedať. Lexikálne prostriedky, ktoré sa už v systéme bežne klasifikujú ako konkrétne alebo abstraktné, sme vynechali. Nakoniec treba azda ešte zdôrazniť, že autor má veľa možností na to, aby v texte veľmi výrazne odlíšil to, čo má adresát vidieť a vedieť, od toho, čo má pred ním ostať utajené alebo čo je preňho irelevantné.

Motivačné znaky a formuly v tehliarskej technologickej terminológii

EVA RÍSOVÁ

4.1. V predchádzajúcich príspevkoch sme sa zaoberali formálnou stránkou jednoslovných pomenovaní, spôsobom ich tvorenia a odvodzovania. Z tohto hľadiska sme osobitne skúmali substantíva, osobitne adjektíva a napokon pomenovania so zhodným alebo nezhodným prívlastkom.

V tomto článku budeme skúmať motiváciu jednotlivých pomenovaní a ich zatriedenie do istých skupín podľa motivačných znakov. Pri tomto zatriedovaní sa nezaobídeme bez tzv. motivačných formúl. Motivačnou formulou tu rozumieme vyjadrenie motivácie jazykovými prostriedkami, opisom.[1]

4.2 Pri odvodených jednoslovných pomenovaniach motivácia naznačuje istú systémovú spätosť týchto pomenovaní s príslušnou skupinou, napr. podľa rovnakej prípony, predpony alebo iného spôsobu tvorenia.

Rovnakú motiváciu majú v tehliarskej terminológii napr. slovesné

[1] HORECKÝ, J.: K systematike motivačných znakov v kongruenčných pomenovaniach. Slovenské odborné názvoslovie, *6*, 1958, s. 322.

substantíva z predponových slovies, ako *dolisovanie, domieľanie, odležiavanie, odvzdušňovanie* a i. — tu ide o motiváciu činnosťou. Motiváciu činnosťou má aj substantívum *predúprava,* hoci bezprostredne nie je odvodené od slovesa, lež od dejového substantíva.

Predponové substantíva *nadložie, podložie, predústie* sú motivované miestom, *protinože* spôsobom umiestnenia súčiastky (protinože sú oceľové kolíky alebo nože vložené do lisovacej komory tak, aby zabraňovali otáčaniu keramického cesta).

Zaujímavú a pestrú skupinu reprezentujú podstatné mená vzniknuté konverziou z predponových slovies. Ich motivácia nie je rovnaká. Názvy *násada, náves, obklad, prives* označujú stroje, prípadne ich podstatné súčasti. Z predpôn, pomocou ktorých sú utvorené, môžeme usudzovať, že súčasti dostali meno podľa charakteristického umiestnenia, ide tu teda o motiváciu miestom. Dalo by sa povedať, že motivácia nevznikla tu podľa najpodstatnejších vlastností, ale skôr podľa nápadného príznaku. Substantíva *odpal, odstrel, roznet* sú zreteľne motivované činnosťou. Motivácia výsledkom činnosti je zreteľná pri slove *rozval.* Označuje sa ním hromada zeminy získaná odstrelom.

Názvy nástrojov, prístrojov, strojov a pomôcok, teda predmetov, ktoré sa priamo zúčastňujú na spracovaní materiálu, majú charakteristické prípony a všetky sú motivované cieľom. Najproduktívnejší model reprezentujú substantíva s príponou *-č,* ako *nakladač* (na nakladanie), *drvič* (na drvenie), *triedič* (na triedenie) a pod. Rovnaký význam majú aj substantíva s príponou *-ák; drapák* (na driapanie), *vrták* (na vŕtanie) a pod. Pri názvoch pracovných pomôcok prevláda prípona *-dlo,* napr. *miesidlo, razidlo, rýpadlo* (na miesenie, na razenie, na rýpanie). Okrem tejto prípony sa pri názvoch náradia využívajú aj prípony *-ka, -ák, -ník, -ica, -nica.* Aj mnohé z takto utvorených pomenovaní sú motivované cieľom, napr. *bleskovica, rozbuška, razník, výložník.* Popri uvedených pomenovaniach označujúcich rozličné predmety sú tu pomenovania s tými istými príponami, ale s odlišným významom i motiváciou. Napr. názvy *vzorkovnica* (schránka na odkladanie vzoriek zeminy), *šachtica* (kopaná sonda obdĺžnikového pôdorysu) sú motivované miestom. Rovnako je motivované aj pomenovanie *bahník,* označujúce priestor na ukladanie zeminy na bahnenie (bahnenie je spôsob predbežnej úpravy, pri ktorej sa zemina rozrába vo vyhĺbenom priestore na riedke cesto alebo na veľmi hustý rmut). *Skrývkou* sa nazýva horná vrstva ornice, technologicky nevyhovujúca časť hliniska, ktorú treba odpratať. Možno tu hovoriť o motivácii materiálom vyskytujúcim sa na povrchu niečoho. O motiváciu činnosťou ide pri pomenovaní *upchávka* (znamená doplnenie vrtu hlinou po vložení nálože).

Deminutíva *korček, mostík, valček* pomenúvajú súčasti strojov podľa tvarovej podobnosti. *Zrnko* je metaforický názov tvrdej prímesi v ceste.

Slovesné podstatné mená *brúsenie, haldovanie, hladenie, hnetenie* označujú predbežnú, príp. konečnú úpravu materiálu (terénu) takým spôsobom, ako vyjadruje sloveso, z ktorého pochádzajú, alebo strojom vykonávajúcim danú činnosť *(mlynčekovanie, bagrovanie).*

Charakteristické prípony majú substantíva označujúce miesto, v ktorom sa vykonáva istá činnosť alebo prebieha istý proces. Sú to substantíva s príponou *-eň (odležiareň, zásobáreň), -ňa (lisovňa, sadrovňa), -isko (hlinisko).*

Činiteľské mená reprezentuje prípona *-ár/-iar (sadrár, ústiar).* Pomenovanie *sadrár* označuje pracovníka v sadrovni a je motivované miestom. *Ústiar* je odborník na zhotovovanie ústia. Pomenovanie *ústiar* je teda motivované zariadením, o ktoré sa pracovník stará.

Pomenovanie *hlušina* je motivované materiálom, vlastne jeho vlastnosťou, ide o „hluchý" materiál nevhodný na výrobu. Názov *ostrivo* značí prísadu do suroviny; motivovaný je vlastnosťou tejto prísady robiť niečo ostrým.

Za falošnú pokladáme motiváciu v názve *behúň,* ktorým sa označuje tehla v murive umiestnená tak, že jej pozdĺžna os je rovnobežná s pozdĺžnou osou steny. Ide skôr o metaforické pomenovanie, akoby tehla bežala (šla po dĺžke).

V príponovo-predponových substantívach *náčrepok, podvozok* sa využíva motivácia miestom. Prvé označuje to, čo je na črepe, druhé zasa to, čo je pod vozom. *Nálisok, odrezok, predlisok, výlisok, výronok* sú príponové substantíva odvodené od predponových slovies a pomenúvajú produkty vzniknuté pri výrobe. Motivované sú výsledkom činnosti.

4.3. Viacslovné pomenovania so zhodným prívlastkom sa rozdeľujú na pomenovania s vnútornými (inherentnými) a vzťahovými (relačnými) motivačnými znakmi.[2]

Kým pri názvoch utvorených podľa vnútorných znakov motivačná formula spravidla vyjadruje vlastnosť pomenovanej veci, pri názvoch podľa vzťahových znakov sa už v motivačnej formule vždy ukazuje na pojem alebo na vec, na ktorú sa pomenúvaný názov vzťahuje.

Pri vnútorných znakoch ide o dva typy motivačných formúl — o adjektívny typ a o slovesný typ. Pri adjektívnom type sa motivácia materiálom vyjadruje použitím prídavného mena, ktorého základom je podstatné meno označujúce daný materiál. Pri slovesnom type sa

---

[2] HORECKÝ, J.: K systematike motivačných znakov v kongruenčných pomenovaniach. Slovenské odborné názvoslovie, *6,* 1958, s. 322.

motivačný znak vyjadruje prídavným menom odvodeným od slovesa alebo od dejového podstatného mena.

Do prvého typu patria pomenovania *soľná glazúra, alkalicko-vápenatá glazúra* a *olovnatá glazúra.* Tu ide o glazúru zo surovín, z ktorých pomenovaní sú utvorené príslušné adjektíva. Pri týchto názvoch môžeme hovoriť o motivácii materiálom, ktorý sa pomenúva príslušným substantívom. Adjektívum odvodené z tohto substantíva sa potom využíva ako súčasť názvu. *Vzdušný triedič* je pomenovanie zariadenia, v ktorom sa triedia pevné častice unášané prúdom vzduchu podľa svojej hmotnosti, prípadne veľkosti. Ide tu o motiváciu prostriedkom, mohli by sme povedať, že je to názov s motivačnou formulou „poháňaný pomocou X". *Matná glazúra, priehľadná glazúra, falošná škára* sú názvy motivované vlastnosťou; *zavlažované ústie, zadymená glazúra* sú motivované stavom, *plávajúce jadro* a *výbuchová teplota* činnosťou.

Do tzv. slovesného typu s vnútornou motiváciou patrí veľká časť skúmaných pomenovaní, ako *vibračné sito, rotačný odrezávač, pohyblivé ústie* (ide tu o motiváciu nástrojmi a spôsobom ich fungovania).

Veľmi početné sú pomenovania strojov alebo zariadení motivované cieľom, napr. *hnetací stroj* (na hnetenie), *zbíjacie kladivo* (na zbíjanie), *krycia glazúra* (na krytie) a i. O motiváciu výkonom činnosti ide pri pomenovaní *vlečný korček.*

Vo veľkej skupine pomenovaní motivovaných vzťahom sa ako typický znak vyjadruje vzťah k istej veci. V kongruenčných pomenovaniach sa tento vzťah realizuje prostredníctvom adjektív. Základná motivačná formula tu bude „majúci vzťah k veci X". Najviac pomenovaní tejto skupiny sa vyznačuje motivačným znakom „majúci X ako typickú súčiastku", napr. *zubovalcový rozpájač, závitovkový lis, korčeková reťaz, korytový miesič, lopatový nakladač, lyžicové rýpadlo.*

Vlastný podobnostný znak je základom motivácie v takých názvoch, ktorých motivačná formula má podobu „jestvujúci v podobe X", napr. *zubaté valce, stupňovité ústie, schodíkový dopravník.* Pomenovania *dvojstupňové lisovanie, lievikovitá ťažba* označujú zasa „činnosť jestvujúcu v podobe X". Pri názvoch *zvážna dráha* a *visutá dráha* by sme mohli hovoriť o motivácii podľa formuly „jestvujúci v polohe X". Názvy motivované vzťahom k miestu môžeme opísať formulou „vyskytujúci sa na mieste X", napr. *predný dopravník, povrchová úprava* a pod. *Celoročný závod* a *sezónny závod* sú pomenovania, ktoré môžeme vystihnúť formulou „pracujúci v období X". Motivačnej formule „používaný v odbore X" zodpovedajú názvy *sadrársky lis* a *tehliarska úprava.* Veľmi zreteľná motivácia „urobený z látky X" je v pomenovaní *sadrová vložka.*

V skúmanom názvosloví sú určovanou časťou väčšiny pomenovaní názvy nástrojov, určujúcou sú kongruenčné prívlastky s rozličnou mo-

tiváciou, ako sa to ukazuje z príkladov: *veľkokapacitný* (miera) *skríňový* (tvar) *podávač, spätný* (smer činnosti) *schodíkový* (tvar) *dopravník, voľnobežné* (spôsob) *vylučovacie* (cieľ) *trojvalce, valcový* (tvar) *vylučovací* (cieľ) *mlyn* a pod.

Pri motivačných znakoch viacslovných pomenovaní so zhodným prívlastkom prevláda slovesný typ. Adjektíva sú zväčša verbálneho pôvodu. Pomenovania, v ktorých sú tieto adjektíva určujúcim členom, sú motivované alebo nástrojom a spôsobom jeho fungovania, alebo cieľom. Zo skupiny vzťahových motivácií najviac pomenovaní možno opísať motivačnou formulou „majúci X ako typickú súčiastku". Pri motivácii pomenovaní s viacerými zhodnými prívlastkami je škála motivácií a ich kombinácií veľmi pestrá. Sotva sa pri dvoch pomenovaniach vyskytnú rovnaké motivačné znaky.

4.4. Pri skúmaní viacslovných pomenovaní s nezhodným prívlastkom v tehliarskej terminológii ide zväčša o väzby s adnominálnym genitívom. Adnominálny genitív je genitív podstatného mena, ktoré stojí pri inom podstatnom mene ako jeho prívlastok. V zovšeobecnenej podobe možno význam adnominálneho genitívu vymedziť tak, že vyjadruje účasť na označenom predmete, vyplývajúcu z príslušnosti iného predmetu k nemu. Genitív je teda vyjadrením vzťahu príslušnosti.[3]

Podmetový genitív sa v skúmanom názvosloví vyskytuje iba raz — *vyzretie engobovacej brečky* (engobovacia brečka vyzrieva). Príkladov na predmetový genitív je viac, napr. *dechtovanie škridiel, odoberanie výliskov, vypichovanie cicvárov, rozmrazovanie brehu, odlučovanie feromagnetických častíc* a pod. Pri väčšine týchto pomenovaní ide o motiváciu predmetom činnosti. V niektorých prípadoch je táto motivácia ešte rozšírená o motiváciu cieľom, vlastnosťou alebo činnosťou. O predmetový genitív ide aj v pomenovaniach *vrhač hliny, sušič piesku, rovnač tehál, otáčač výliskov.* Uvedené pomenovania sú motivované materiálom.

Pri niekoľkých pomenovaniach je medzi určovaným a určujúcim členom taký vzťah, že formálne určujúci člen (člen vyjadrený genitívom) je významovo základným členom pomenovania, napr. *krivka odležania, stupeň vákua, teplota vzduchu, hustota brečky, vlhkosť pásma, stupeň odvzdušnenia cesta.* V uvedených pomenovaniach nejde o krivku, stupeň, teplotu, hustotu, vlhkosť, o členy vyjadrujúce mieru alebo inú vlastnosť, ale o odležanie, vákuum, vzduch, brečku, pásmo, odvzdušnenie cesta. Prvé tri pomenovania sú motivované stavom, ďalšie materiálom.

Početné sú nekongruenčné pomenovania motivované všeobecným

---

[3] MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1962, s. 142.

vzťahom k veci, ktorý sa vyjadruje vysvetľovacím genitívom, napr. *trámec cesta, zostava strojov, čistič okrajovača, vložka ústia, lopata rýpadla, energia deformácie.* V prvom príklade ide o motiváciu materiálom, v ďalších o motiváciu strojom, prístrojmi a zariadením. Pri pomenovaní *energia deformácie* môžeme hovoriť o motivácii stavom.

Pri väčšine pomenovaní s nezhodným prívlastkom možno použiť tie isté motivačné formuly ako pri pomenovaniach so zhodným prívlastkom. Motivačnú formulu „majúci X ako typickú súčiastku" môžeme aplikovať pri názvoch *frézový nakladač s guľovou hlavou, lis s rotačným stolom, rýpadlo s vlečným korčekom* a i. Názvy *zásobník sušiacich podložiek* a *zásobník sypkých hmôt* majú motivačnú formulu „používaný na odloženie X". Cieľový znak je základom motivácie v nekongruenčných pomenovaniach s motivačnou formulou „používaný, určený na činnosť alebo na výrobu (prípravu) X", napr. *automat na razené škridly, kolesový mlyn na mokré mletie, brúska na valce, miešač na sadru.*

Niekedy je vzťah k veci motivovaný výskytom na istom predmete, takže motivačná formula bude „vyskytujúci sa na veci X". Takéhoto typu sú názvy *šupiny ústia* a *okovanie ústia.* V názve *vytváranie z drobenky* ide o motiváciu vyjadrením pôvodu. Niektoré pomenovania tohto typu sú motivované spôsobom výroby *(mletie za mokra, vytváranie za polotuha),* iné zasa prostredím *(prelínanie vody cestom),* ďalej činnosťou *(kritický bod pri lisovaní).* O motivácii miestom a jeho vlastnosťou môžeme hovoriť pri názvoch *automatika suchej strany* a *automatika mokrej strany.* Motivácia predmetom činnosti je zreteľná v pomenovaní *vkladač sušiacich podložiek.* Názvy *hradidlo skriňového podávača* a *kolíky kolíkového mlyna* sú motivované nástrojom a jeho tvarom.

Kongruenčné i nekongruenčné pomenovania sú v skúmanom názvosloví zastúpené takmer rovnako. Použitím predložiek, ktoré sa vyskytujú v nekongruenčných pomenovaniach, sú tieto termíny síce dlhšie, ale zato priezračnejšie a jednoznačnejšie. Motivačné znaky sú rovnaké ako pri kongruenčných pomenovaniach. Pri daktorých viacslovných nekongruenčných pomenovaniach sa dovedna spája niekoľko motivačných znakov.

5.1. Hoci tehliarska technologická terminológia predstavuje len malý úsek slovenskej odbornej terminológie, možno povedať, že odzrkadľuje stav vo veľkej časti slovenskej odbornej terminológie. Tehliarska terminológia je veľmi konkrétna. Prevládajú v nej názvy strojov, nástrojov, zariadení a ich súčastí, ako i názvy jednotlivých činností. Väčšina skúmaných termínov je veľmi podobná termínom v iných príbuzných odvetviach, napr. v keramickom priemysle, v stavebníctve, betonárstve a pod.

Pri rozbore jednotlivých pomenovaní sme vychádzali od vecí a javov a skúmali sme, akými prostriedkami sa pomenúvajú (tzv. onomaziologický prístup). Usilovali sme sa názvy zatriediť do istých pomenúvacích typov, a to z formálneho aj významového hľadiska, a potom sme hľadali ich motiváciu, príčinu, prečo sa určitá vec alebo jav pomenúva tak, a nie inak.

Zistili sme, že v jednoslovných názvoch prevládajú odvodené, a to príponové pomenovania. Viacslovné kongruenčné i nekongruenčné pomenovania sú zastúpené takmer rovnako. V jednoslovných pomenovaniach prevláda cieľová motivácia popri motivácii činnosťou, miestom, výsledkom činnosti, materiálom a pod. V kongruenčných pomenovaniach je najviac pomenovaní motivovaných cieľom a vzťahom k istej veci. Sporadicky sa vyskytuje motivácia vlastnosťou, pôvodom, prostriedkom, stavom. Pri nekongruenčných pomenovaniach sa uplatňujú zväčša tie isté motivačné formuly ako pri kongruenčných. Nekongruenčné pomenovania majú oproti kongruenčným tú prednosť, že v nich možno využiť rozličné predložky, ktorými sa základné motivačné znaky dajú vyjadriť v najrozličnejších odtienkoch. Dalo by sa povedať, že nekongruenčné pomenovania sú presnejšie a jednoznačnejšie.

Slovo jazvina v slovenských zemepisných názvoch

MILAN MAJTÁN

Slovník slovenského jazyka zachytáva a spracúva slovo *jazva* s významom „stopa po zacelenej rane v živom organizme". Okrem slovenčiny má slovo *jazva* tento význam aj v češtine. V iných slovanských jazkoch má však aj iné významy: „rana" v bulharčine, „vred" v bulharčine, bieloruštine a ruštine, „mor" v ukrajinčine a v staršej ruštine, „jazvečia nora" v starej poľštine. Slovo *jazvina* je známe z makedónčiny, zo srbochorvátčiny, zo slovinčiny (tam *jazbina)* a zo starej ruštiny s významom „jazvečia nora" a z ukrajinčiny s významom „úžľabina, priepasť".

Slovo *jazva* je celoslovanské, nepozná ho iba lužická srbčina. Jeho súčasné významy v slovanských jazykoch sú novšie, pôvodný význam bol podľa V. Machka všeobecnejší: „prasklina, diera". Vyplýva to aj z významu odvodených slov *jazvina* „úžľabina, priepasť, jazvečia diera

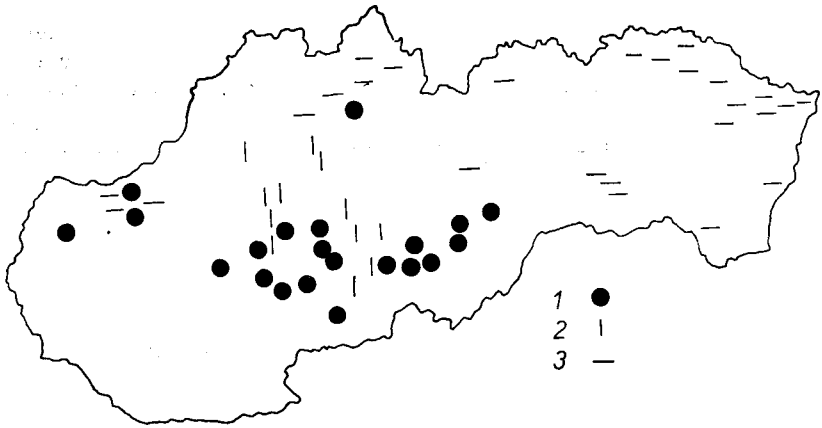

Slovo *jazvina* v slovenských zemepisných názvoch (1. *jazvina,* 2. *jazvec,* 3. *borsuk*).

(nora)" a jazvec (zo staršieho **jazvovьcь*) „zviera žijúce v diere, v nore".

V slovenských zemepisných názvoch samo slovo *jazva* nemáme doložené, ale od neho je odvodený názov *Jazevná* vyskytujúci sa v katastri obce Malá Lehota (okr. Žiar nad Hronom).

Zato názvov utvorených zo slova *jazvina* je viac. Doložené sú *Jazvina, Jazviny, Jazviná, Jazviňa,* ďalej predložkové názvy *V jazvinách, Pod jazvinami* a názvy obsahujúce vzťahové prídavné meno *jazvinský,* napr. *Jazvinský vŕšok, Jazvinská skala.*

Názvy utvorené zo slova *jazvina* ani ľudová etymológia nespája so slovom *jazvec.* V niektorých nárečiach vari ešte žije apelatívny význam slov *jazva* a *jazvina* „úžľabina". Názvami so slovom *jazvina* sú pomenované najmä svahy, úboče zbrázdené jarkami a úžľabinami.

Osobitnú skupinu tvoria názvy utvorené zo slov *jazvec* a *borsuk* (pozri na mapke). Východná hranica zemepisného rozšírenia slova *jazvec* v slovanských jazykoch ide po slovenskom jazykovom území. Na východ od tejto hranice, v niektorých severo-stredoslovenských a vo východoslovenských nárečiach sa jazvec nazýva *borsuk,* rovnako ako v poľštine a vo východoslovanských jazykoch *(borsuk, barsuk).* Iba v niektorých ruských a ukrajinských nárečiach je známe aj slovo *jazvec,* v poľštine *jaźwiec.*

Zo slova *jazvec* sú utvorené slovenské zemepisné názvy *Jazvec, Jazvečia, Jazvečia skala, Jazvečie, Jazvečie skaly, Jazevčia jaskyňa, Jazevec, Jazovec, Jazovčia, Jazovčie, Jažovčia.* Názov *Jazvecova skala* môže byť utvorený aj z osobného mena *Jazvec.*

Zo slova *borsuk* vznikli zemepisné názvy *Borsuk, Borsuky, Borsučie, Borsučiny, Borsudžiny.*

Zemepisné názvy utvorené zo slova *jazvina (jazbina)* sú známe z južnoslovanských jazykov, zo západoslovanských jazykov (okrem lužickej srbčiny) a z ukrajinčiny. To dovoľuje predpokladať, že toto slovo sa v slovanských jazykoch oddávna využívalo na pomenúvanie terénnych tvarov, zbrázdených úžľabinami a jarkami, úžľabín a dier na zemskom povrchu, to značí, že sa využívalo v zemepisnej terminológii a ako apelatívny zemepisný termín aj pri pomenúvaní jednotlivých zemepisných objektov, pri tvorení zemepisných názvov.

LITERATÚRA

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957, s. 38 *(borsuk)*, 178—179 *(jezbina, jezvec)*, 183 *(jízva)*.

Slovník slovenského jazyka I, A—K. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 638.

ŠMILAUER, V.: Příručka slovanské toponomastiky. 1. vyd. Praha, Academia 1970, s. 63.

Eufemistické pomenovania cintorína

EMIL TVRDOŇ

V slovenských nárečiach je označenie miesta posledného odpočinku známe v rozmanitých podobách: *cintorín, cinter cynceřin, cymcerin, cmiter, cmiťer, cmiťjer, cmíťer, cminter, cminťer, cminťjer, cmintir, cmintrik, cmentir, smenťer* atď.[1] V našom príspevku chceme upozorniť na názvy cintorína, ktoré sa používajú v ľudovej reči v istých výpovediach o vlastnej smrti.

Príčinou vzniku takýchto názvov cintorína je tabu, ktoré sa v nárečiach rešpektuje nielen pri pomenovaní cintorína, ale aj pri oznamovaní úmrtia, zomierania, príp. miesta, na ktorom je dakto pochovaný.

Popri neutrálnych výrazoch *zomiera, zomrel, je pochovaný* používajú sa obrazné a zjemňujúce pomenovania, resp. výroky: *smrď‿mu je za chrptom, ňebuďe ho hlava boľjeť, nohi sa mu podlamujú, 'uš‿pujďe,*

[1] Slovo *cintorín*, poľ. *cmentarz* (č. *hřbitov* i ľud. *krchov*, r. *kladbišče)*, tal. *cimitero*, fr. *cimetière*, pochádza z lat. *coemeterium* a to z gr. *koimētērion*, ktoré znamená „uloženie na spánok". Pozri HOLUB, J. — KOPEČNÝ, F., Etymologický slovník jazyka českého. 1. vyd. Praha 1952, s. 134.

len duša chodzí donho spávat, pu̯ojde, už mu cengajú, na mrcha koňi seďí, už mu je‿amen; ten je už na pravdze božję̯j, už dooral, kňaz dokázal, čižmár dopoččíval, mlinár domlel, zo sveta zišiel, dušu vipusťiu̯, usnul ſ pánu, zaspal na večnosť, ta šję̯l, otkiaľ sa ňevráťi; do zeme hľaďí, ňepočuje ten kukučku kukať atď. Známe sú aj pejoratívne vyjadrenia: *pu̯ojďe na dolnú zem z‿daskami, pu̯ojďe morki pásť, buďe voňať fijalki occpodu; vivalil sa, zdochol, hodzil krpcom, už je hore bradú, mrdol fúzom, vitrčiu̯ kopitá, zatráseu̯ krpcama, čerd ho vzal; zahrizol do zeme, zem rípe, je tam, gďe loj kopú, voňja fijalki occpodu* atď.[2]

Vo všetkých prípadoch sa nahrádzajú vyjadrenia *zomiera, zomrel, je pochovaný* ustálenými spojeniami, ktoré majú zjemňujúci alebo zhoršujúci význam, pričom pejoratívne výroky sa používajú predsa len zriedkavo; môžu byť motivované osobnou nevraživosťou, nepriateľstvom k zosnulému (*už zdochol* a pod.) alebo sú výrazom žartovného postoja mladého alebo staršieho človeka k vlastnej smrti (*keď budem voňať fialky odspodu*).

Ukazuje sa, že priamemu neutrálnemu pomenovaniu (*keď zomriem, keď budem mŕtvy, keď budem zomierať, keď budem pochovaný*) sa rozprávajúci zväčša vyhýba: *us‿si príde cerka po mňa, mňe‿už ľen tam buďe dobre, ja‿uš k tomu mu̯ojmu si chcem ľahnúť; keď budem na druhom sveťe, keď budem otpočívat, keď ma tu ňebuďe* atď.

Obrazné výroky o smrti a umieraní sú náhradou za neutrálne slová, ktoré tvoria akési podvedomé tabu.[3] K slovám, ktoré neradno vysloviť, patrí aj slovo *cintorín,* a preto vznikali a vznikajú obrazné náhrady zaň.

V našej ankete[4] sme zistili, že pomenovania cintorína vznikajú naj-

---

[2] Príklady z F. Pastrnka, Slovenské pohľady, *14,* 1894, s. 193, F. Šujanského, Slovenské pohľady, *14,* 1894, s. 372—373 a z vlastných záznamov.

[3] Je možné, že tento jav vznikol v súvislosti s poverami, ktoré boli najmä v dávnejších časoch hodne rozšírené (premietali sa do ústnej slovesnosti, ale aj do praktického života, napr. klopanie na drevo, pri spomienke na mŕtveho nasleduje fráza *Abi mu dal pánbox slatkí otpočinek* ap.), a bude veľmi starobylý.

[4] Urobil som ju v spolupráci s poslucháčmi I. ročníka riadneho štúdia a štúdia popri zamestnaní na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici v školskom roku 1971/1972. Anketu sme vykonali u príslušníkov staršej generácie (nad 60 rokov), ale kontrolné otázky pre mladších sme formulovali takto: *Ako váš otec, starý otec nazýval cintorín napr. vo fráze „Keď ma vyvezú na ...“?* Nešlo nám o použitú vetu (*Keď ja budem ležať na ..., Keď ma uložia na ..., Mne už len na ... bude dobre* atď.), a preto ju ani neuvádzame. Navyše niektorí mladší informátori si ani nepamätali presné znenie frázy,

častejšie podľa chotárnych názvov objektu v okolí cintorína alebo v ňom, podľa osobných mien obyvateľov najbližšieho domu pri cintoríne, stromov na cintoríne, oplotenia cintorína, mena pôvodného vlastníka pôdy, na ktorej leží cintorín. Takéto označenia môžu však vzniknúť aj inak. Uvedieme niekoľko príkladov na obrazné pomenovania cintorína, ktoré sme zistili v ankete:

1. podľa apelatívneho označenia miesta: *na kopci* (Brusník, V. Krtíš), *za vodou* (Stará Valaská, B. Bystrica),[5] *pod horou* (Gregorova Vieska, Lučenec), *na farskom brehu* (Turzovka, Čadca), *na vŕšku* (Keblov, Žilina), *na vršku* (Záhorec, V. Krtíš);

2. podľa chotárneho názvu: *pot Košariská* (Lokca, D. Kubín), *na Mrzéčku* (Dolná Lehota, D. Kubín), *na Uazničku* (Švermovo, B. Bystrica), *na Šťavicu* (Tisovec, R. Sobota), *na Selách* (Hronská Dúbrava, Žiar nad Hronom), *na Hrátku* (Pondelok, R. Sobota), *na Krátke* (Vranie, Žilina), *na Stráňu* (Liptovský Ján, L. Mikuláš), *na Dúbraŭku* (Brezno, B. Bystrica), *do Bazigrundu* (Babiná, Zvolen), *po‿Čiance* (= *pod Šiance,* Slovenské Pravno, Martin), *na Horné pašienki, na Dolné pašienki* (Myjava, Senica), *na Ľadoveň* (Martin), *do Dúbä* (Staré Hory, B. Bystrica), *na Lán* (Hruštín, D. Kubín), *na Levársku* (Topoľčany), *na Bátoŭskú* (Levice), *na chrip* (Stará Turá, Trenčín), *do Pašečy* (Pohorelá, B. Bystrica), *pot‿Poľanu* (Liptovská Osada, L. Mikuláš), *na Hŭóru* (Klenovec, R. Sobota);

3. podľa objektu v okolí cintorína: *za kostol, za pivovar* (Brezová p. Bradlom, Senica), *za košťel* (Pohorelá, B. Bystrica), *za ťehelňu* (Ilava, P. Bystrica), *za školu* (Hostie, Nitra),[6] *na pílu* (Liptovská Osada, L. Mikuláš);

4. podľa objektu na cintoríne: *pot kriptu* (Hnúšťa-Likier, R. Sobota),[7] *na kalváriu* (Stará Turá, Trenčín);

5. podľa osobných mien obyvateľov najbližšieho domu pri cintoríne: *za Heškoŭ* (Selce, B. Bystrica), *nad‿Antoloŭcoŭ* (Veľký Krtíš), *nad‿Adámečku, na‿Čustroŭku* (= *nad Šustrouku,* Píla, Lučenec), *za Hurajoŭcoŭ* (Lovinobaňa, Lučenec), *za Žilkom* (Divín, Lučenec);

6. podľa stromov na cintoríne: *pod lipi* (Mokraď, D. Kubín), *nod lipi*

---

ale iba hľadaný výraz, čo úplne vyhovovalo našim potrebám. Podľa predložky a tvaru príslušného substantíva možno zistiť dve konštrukcie v závislosti od použitého činnostného alebo stavového slovesa, napr.: *pod lipy, pod lipami.*

[5] Označenie *za vodou* znamená „za Hronom", ktorý tadiaľ preteká.

[6] Výraz *za školu* používa iba staršia generácia, lebo dnes školy na tom mieste už niet.

[7] V cintoríne tejto obce je na vyvýšenej časti krypta, odtiaľ pomenovanie *pot kriptu* — teda s inou motiváciou, ako by sa očakávalo *(do krypty).*

(Poniky, B. Bystrica), *pod lipami* (Hrachovo, R. Sobota), *pod lipu* (Kňažia, D. Kubín);

7. podľa oplotenia cintorína: *do červeních smrekoů* (Vaňovka, D. Kubín);

8. podľa mena pôvodného vlastníka pôdy, na ktorej leží cintorín: *na Brnákove zemi* (Klenovec, R. Sobota), *do Marjaše záhradi* (Hnúšťa-Likier, R. Sobota);

9. podľa mena hrobárky: *g našej Lojze* (Nová Baňa, Žiar n. Hronom);

10. podľa kaplnky zasvätenej Anne: *na svätú Anu* (Divín, Lučenec);

11. podľa smeru: *ta dolu* (Klasov, Nitra).[8]

Dva názvy v jednej obci spravidla označujú cintoríny patriace dvom cirkvám v obci (napr. katolícky na Kalvárii a evanjelický na Chripe na Starej Turej) alebo dva cintoríny, starší, do ktorého sa už zriedka pochováva, a novší (niekto má zaplatené miesto vedľa svojich príbuzných, iný vie, že bude pochovaný len na novom cintoríne), prípadne ten istý cintorín (dve pomenovania vznikli podľa mien rodín bývajúcich v dvoch domoch v okolí cintorína — tu môže byť motívom výberu najbližší smer —, ďalej podľa existujúceho, ale aj neexistujúceho, objektu v blízkosti cintorína, napr. na Brezovej: kde pivovaru už niet a pod.).

Eufemistické obrazné pomenovania cintorína sa vyskytujú v reči starších ľudí vo výrokoch o vlastnej smrti; ich autori sa takto vyhýbajú priamemu pomenovaniu tabuovaného miesta: veta *Ked já budem ležád na chripe* totiž nahrádza výpoveď *Keď budem mŕtvy.*

ROZLIČNOSTI

Pozor na výslovnosť latinských slov a na latinské citáty!

Už viac rokov si sústavne všímam, ako rozhlasoví hlásatelia a iní jednotlivci v rozhlase vyslovujú, uvádzajú a interpretujú latinské slová a citáty. Treba povedať, že nie raz sa pri tom dopúšťajú chýb proti výslovnostným zásadám platným v latinčine. Na niektoré z týchto chýb chcem upozorniť v týchto poznámkach.

[8] Cintorín leží nižšie ako obec.

V Jazykovej poradni dňa 19. apríla 1967 sa hovorilo o slove *táľ*, či sa v ňom má vyslovovať mäkké *ľ* a či tvrdé *l*. Slovo *táľ* je z nemeckého *Teil* (= časť, podiel) a má mať v slovenčine mäkké zakončenie podobne, ako je to napr. v slove *košeľa*, ktoré pochádza z latinského *casula*. Hlásateľ prečítal toto latinské slovo ako *kasula* (t. j. vyslovil v ňom *s*). Podľa pravidiel latinskej výslovnosti sa však *s* medzi samohláskami číta ako *z*.

Toho istého dňa sme od hlásateľky bratislavského rozhlasu počuli, že *vyhľadali dekana* (vyslovila mäkko *ďekana*) Vysokej školy múzických umení v Bratislave v spojitosti s jeho cestou do Nancy. Slovo *dekan* počujeme veľmi často vyslovovať s mäkkým *ď*, a to nielen v rozhlase. Príčinou mäkkej výslovnosti môže byť grafická podoba slova alebo azda aj vplyv češtiny, kde sa toto slovo vyslovuje mäkko, a píše sa preto s *ě* — *děkan*. V slovenčine je však mäkká výslovnosť v danom prípade neprístupná (pozri výslovné upozornenie v Slovníku slovenského jazyka I, s. 243). Základ latinského slova *decanus*, od ktorého je utvorené naše *dekan*, tvorí latinská číslovka *decem* — desať. Pôvodne ním označovali predstaveného desiatich mužov, potom aj predstaveného akéhokoľvek zboru.

V správach o 19. hodine dňa 29. apríla 1967 hlásateľka prečítala v titule základného diela nášho slávneho chirurga Jána Jessenia Institutiones chirurgicae (Základy chirurgie, Hamburg 1601) posledné slovo ako *chirurgika-e*. Takáto výslovnosť pôsobí komicky na každého, kto sa učil latinčinu. Spojením dvoch samohláskových grafém *ae* latinčina označuje hlásku *é*, preto sa písmeno *c* pred nimi vyslovuje ako *c*, a nie ako *k*.

Názov súboru *Musica antiqua* prečítala hlásateľka bratislavského rozhlasu dňa 24. januára 1968 ako *Muzika antika*. V latinčine sa však spojenie písmen *qu* číta ako *kv* (porov. lat. slovo *qualitas* a naše *kvalita*). Latinské prídavné meno *antiquus* znamená „starodávny, starobylý". Hlásateľka si tu latinské *qu* pravdepodobne pomýlila s francúzskym *qu*, ktoré vyslovujeme ako *k*, napr. *qualité* (vysl. kalité).

Komentátor v relácii o dvoch nemeckých štátoch dňa 6. mája 1969 povedal: „nielen *dežur* (namiesto *de jure*), ale aj *de fakto* (písané de facto)". Pokladal teda latinský výraz *de jure* za francúzsky a usiloval sa ho aj tak vysloviť. Celkom sa mu to však nepodarilo, lebo Francúz by ho prečítal *de žür*.

Pri príležitosti dvadsiateho piateho výročie oslobodenia Zvolena bolo toto mesto „presýtené pietou", ako nás o tom informovali z bratislavského rozhlasu dňa 12. marca 1970. Tvar *pietou* vyslovil hlásateľ s dvojhláskou: *pietou*. Správna výslovnosť jeho prvej časti je však dvojslabičná — *pijeta* (pozri výslovné upozornenie v Slovníku slovenského jazyka III, s. 67).

Dňa 13. februára 1973 rozhlasová stanica Devín vysielala reláciu o M. Kopernikovi. Prednášateľ prečítal posledné slovo v jeho diele De revolutionibus orbium coelestium ako *koelestium.* V latinskej grafike *oe* označuje hlásku *ö* (ako v nemeckom slove *schön*) a spoluhláska *c* sa pred ním číta ako naše *c.* Správne sa teda uvedené slovo má vysloviť *cölestijum* (samozrejme s tvrdým *t*).

V rozhlase často počujeme vyslovovať slová *respondent, korešpondent* ako *respodent* a *korešpodent,* teda bez hlásky *n* pred spoluhláskou *d.* So slovom *respondent* sa dnes stretávame napr. v spojitosti so sociologickými, psychologickými a inými prieskumami. Rozumieme ním osobu, ktorá odpovedá na isté otázky (od lat. *respondere* = odpovedať a *respondens* = odpovedajúci). Takáto chybná podoba sa vyskytuje aj inde, nielen v rozhlase. Napr. v publikácii Komenského trienále '71, Interpretácia ankety, MDKO, Bratislava 1971 sme zistili, že sa v texte vyskytuje iba podoba *respodent.* Vydavatelia publikácie v errátach na s. 51 vysvetľujú príčinu tejto chyby takto; „Najfrekventovanejšou tlačovou chybou, ktorá u sl. pisárky vznikla zrejme transferom auditívno-pronunciatívnej averzie voči komplikovanejším zoskupeniam hlások v averziu vizuálno-motorickú, je systematické písanie slova *respodent* miesto správneho *respondent.*" (Priveľmi „učené" vysvetlenie je tu v ostrom protiklade s jednoduchosťou javu, ktorý sa vysvetľuje.)

Besedu o Cigánoch dňa 21. júna 1967 redaktor zakončil slovami: „Latinské príslovie hovorí: Cavent consules." Nevysvetlil však pritom význam tohto „príslovia", ktoré správne znie *Caveant consules.* V skutočnosti nejde o príslovie, ale o okrídlený výrok pochádzajúci z rímskeho práva. V čase veľkého nebezpečenstva rímsky senát vydával tzv. senatus consultum ultimum (= posledné uznesenie senátu), ktorým dával konzulom neobmedzenú moc slovami: *Caveant consules, ne quid detrimenti res publica capiat.* (Nech sa konzuli postarajú, aby štát neutrpel nijakú škodu). Často sa cituje iba prvá časť tohto výroku, ktorá má ešte dva varianty: *Videant consules* a *Dent operam consules* s tým istým významom.

Známy Caesarov výrok, ktorý povedal na začiatku občianskej vojny pri prekročení rieky Rubicon (dnes Rugone) v r. 49 pred n. l. *Alea iacta est,* obmenil hlásateľ dňa 4. marca 1969 na *Alea iacta sunt.* Alea (= kocka) je v latinčine podstatné meno v jednotnom čísle, a preto i sloveso, ktoré je s ním spojené, sa s ním musí zhodovať. Má byť teda *est* (= je), a nie *sunt* (= sú). Možno, že na chybnú formuláciu mala vplyv okolnosť, že slovenský ekvivalent tohto výroku sa používa iba v množnom čísle: *Kocky sú hodené, vrhnuté* (= vykonal sa rozhodujúci krok).

V Živých slovách dňa 1. októbra 1972 nás prekvapila pasáž: „Držia

sa toho aristotelovského: *Noli tangere circulos meos* — Nevstupuj do mojich kruhov." Tu treba predovšetkým poznamenať, že citovaný výrok nepochádza od Aristotela, ale od slávneho gréckeho matematika a fyzika Archimeda, ktorý počas II. púnskej vojny strojmi vlastnej konštrukcie dva roky pomáhal úspešne brániť svoje rodné mesto Syrakúzy proti Rimanom. Rímsky vojak ho napadol práve v okamihu, keď riešil akýsi geometrický problém a kreslil kruhy do piesku. Archimedes vtedy vraj zvolal: *Noli tangere circulos meos* čiže *Nedotýkaj sa mojich kruhov.* Správny preklad nie je teda Nevstupuj do mojich kruhov. Tento výrok sa zriedkavejšie uvádza i v podobe *Noli turbare circulos meos* (Neruš moje kruhy).

Reportér v Modrej vlne 12. decembra 1969 pri spomienke na profesora Stanislava hovoril o tom, ako im odvodzoval z latinského slova *sunus* naše slovo *syn,* nemecké *Sohn* atď. Pravda je, že slovo *sunus* je indoeurópske, ale nie latinské. Po latinsky syn je *filius. Sūnus* s dlhým *ū* je staroindické a litovské a s krátkym *u (sunus)* gótske.

Dňa 1. novembra 1966 v meninovej štafete, ktorú pripravil košický rozhlas, bola reč o tom, že redaktorka navštívila takú rodinu, v ktorej bola i Aurélia i Aurel. Pri tejto návšteve vraj povedala: „Vy ste vlastne takí zlatí súrodenci, lebo *Aurel* je od slova *aurum* — zlato, ktoré pochádza z gréčtiny." Rodné mená *Aurélia* i *Aurel* skutočne pochádzajú zo slova *aurum,* ale to je latinské slovo. Po grécky sa zlato volá *chrysos.* (Porovnaj napr. i slovo *chryzantéma;* vedecký názov rastliny *králik biely* = *Chrysanthemum leucanthemum,* z gr. *chrysos* = zlato, *anthemon* = kvetina, *leukos* = biely; tvar *anthemum* je latinizovaný.)

Rozhlasoví pracovníci, hlásatelia, ako aj autori rozhlasových relácií si musia uvedomiť, že ich slová počúvajú milióny poslucháčov. Preto sú mimoriadne zodpovední za jazykovú kvalitu svojho prejavu. Týka sa to ich prejavu ako celku, ale aj takých jednotlivostí, ako sú latinské slová a citáty, ktoré môžu byť meradlom ich osobnej kultúrnosti. Veď v našej spoločnosti je stále dosť jednotlivcov, ktorí latinčinu študovali alebo ju študujú teraz. Keď si teda v rozhlase nevedia v niektorých prípadoch poradiť, mali by sa obrátiť na tých, čo latinčinu ovládajú. Zaiste im ochotne pomôžu aj pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra v Bratislave.

Š. Horváth

SPRÁVY A POSUDKY

O jednom preklade z francúzštiny

Vo vydavateľstve Slovenskej rady odborových zväzov Práca v Bratislave vyšiel v roku 1970 slovenský preklad francúzskej autorky P. Sartinovej *Prepracovanosť* (Pierrette Sartin: Le surmenage professionnel). Knihu zaradenú do edície „Človek a práca" preložil Štefan Weiskopf; má 152 strán a brožovaná sa predáva po Kčs 15,50. — Pôvodina vyšla roku 1966 vo vydavateľstve Hachette v Paríži.

V edícii, do ktorej sa preklad zaraďuje, na obale knihy čítame: „Efektívne riadenie a racionálna organizácia práce sa dnes už nezaobíde bez znalosti o tom, aké sú a aké by mali byť vzájomné vzťahy medzi človekom v pracovnom procese a ostatnými faktormi (stroje, vybavenie pracovného prostredia, charakter kolektívu, spoločenská prestíž povolania a pod.). Preto vydavateľstvo Práca v ostatných rokoch venovalo týmto otázkam osobitnú edíciu „Človek a práca", v ktorej vychádzajú tituly domácich i zahraničných autorov." Ukazuje sa, že tematika knihy je pri spoločenskom organizovaní práce veľmi závažná a že jej preklad môže vykonať u nás dobré služby priamo, ale i nepriamo tým, že dá popud rozpracúvať nastolenú problematiku so zreteľom na špeciálne aspekty organizácie práce v našej — socialistickej spoločnosti.

V jazykovej recenzii slovenského znenia knihy si najprv povšimneme vonkajšiu stránku (v širšom zmysle) tých slov a výrazov, pri ktorých sme zistili odchýlku od súčasnej ustálenej normy.

1. *Vonkajšia podoba slov*

So slovesom *zrieť (zreje)* podľa podoby aj významu súvisí prídavné meno *zrelý*. Podľa normy súčasnej spisovnej slovenčiny v koreni tohto prídavného mena je samohláska *e*, nie *a*: *Lekár, ktorý prechádza do zralého* (malo byť *zrelého) veku* (71). V tejto súvislosti možno pripomenúť ustálenie podoby slov *sneh* a *jeseň*, kde bolo isté váhanie (porov. krajové podoby *sňah* a *jaseň)*.[1]

Od stavových slovies, ako sú *zastarať, ustrnúť, precitlivieť* sa odvodzujú prídavné mená *zastaraný, ustrnutý, precitlivený* a s nimi ďalej súvisia mená vlastnosti *zastaranosť, ustrnutosť, precitlivenosť;* podoby typu *zastaralý — zastaralosť* dnešnej norme nevyhovujú. Príklady: ...*v mnohých malých a zastaralých (zastaraných) podnikoch* (35); *Existujúce štatistiky sú zastaralé (zastarané)* (37); *Precitlivelosť (precitlivenosť) z psychologických konfliktov* (110); *Alebo sa nedokáže odchýliť od svojho neutrálneho a ustrnulého (ustrnutého) správania* (3).

[1] Porov. *(ten) jaseň — vysoké jasene.*

Sloveso *spokojiť sa* vyvoláva dojem nezvyčajnosti; namiesto neho sa žiada použiť predponové (výraznejšie) *uspokojiť sa: Či sa už žena spokojí [uspokojí] so svojím údelom gazdinej...* (101)

Ďalej sa pristavíme pri výbere slova so zreteľom na ustálenosť a rozhraničenosť významu (i gramatického), ako aj so zreteľom na to, či je daný výraz domáci, alebo nepotrebne vypožičaný.

2. *Ustálenosť a rozhraničenosť významov; nepotrebné výpožičky a cudzie vplyvy*

Sloveso *uspieť* má v spisovnej slovenčine význam „stihnúť, stačiť (mať kedy)", a nie význam „mať úspech", ktorý sa doň vnáša na základe ľudovej etymológie. Príklad: *Tým sme dostatočne poukázali na nebezpečenstvo, spočívajúce v tom, že sa chceme starať o seba používaním liekov, o ktorých si myslíme, že vyhovujú aj nám, keď s nimi uspel sused [keď osožili/pomohli susedovi] alebo spolupracovník* (16).

Keď je reč o súhrnnom počte (franc. *le nombre total*), neuvádzame ho príslovkou *celkom*, lež príslovkami *spolu, vedno, dovedna: Bolo zistené, že v roku 1960 vyšlo celkom [spolu, vedno, dovedna] 50 000 vedeckých a technických časopisov.* (124)[2]

Sloveso *dokázať* v hovorovej reči neúnosne vytláča slovesá *vedieť, vládať* a slovesný výraz *byť schopný*. Je to na úkor významovej zreteľnosti a potrebnej významovej rozlíšenosti (diferencovanosti): *Takýto pracovník... nedokáže [nie je schopný/nevie] vykonať svoju prácu dôkladne.* (52); *Lebo žarty zo seba dokážu robiť [vedia robiť/robievajú] len suverénni ľudia... Treba však byť veľkým suverénom, aby človek dokázal [bol schopný/vedel] napodobniť matku* (110); *Dnešný človek... je ľahostajný voči súčasným ťažkostiam, ktoré nedokáže [nevládze/nedolie] vyriešiť.* (117)[3]

Namiesto slovesa *obdržať*, ktoré Slovník slovenského jazyka kvalifikuje ako knižné zastarané (dodávame, že je to mechanický preklad nemeckého slovesa *erhalten*), používame *dostať, prijať, získať, dosiahnuť: Pri veľkom počte obdržaných [prijatých] informácií; nesprávne reagovali na obdržané [získané, prijaté] signály.* (30); *...vynaložené náklady sú vyššie než obdržaná [dosiahnutá] odmena* (85).

Z češtiny mechanicky prebraté prídavné meno *záludný* má v slovenčine priliehavý ekvivalent *zákerný:* za výrazy *záludní nepriatelia* (franc. *les ennemis sournois), záludným spôsobom* (franc. *de façon insidieuse)* na s. 13 navrhujeme *zákerní nepriatelia, zákerným spôsobom.*

Zapochybovať treba pri slovese *obťažkať* v tomto prípade: *...jedni aj druhí vykonávajú povolanie obťažkané vysokou zodpovednosťou* (67) — Východiskovú francúzsku vetu *...exercent un métier chargé de lourdes res-*

---

[2] Porov. *celkom na kraji, celkom premrznúť (vyzdravieť, vyhladnúť).*

[3] Pritom podotýkame, že nie sme zásadne proti novému významu slovesa *dokázať;* znepokojuje nás jeho neprimeraná frekvencia. Upozorňujeme teda na požiadavku uváženej miery.

ponsabilité možno preložiť menej nákladne (dá sa povedať odľahčene) takto: ... *vykonávajú veľmi zodpovedné povolanie.*[4]

Namiesto slov *zmesica* (63), *(ne)kľud* (71, 118, 119), *kojná* (105), *krb* (108 — franc. *foyer*), *chúlostivý* (63) bolo treba použiť výrazy *zmiešanina, (ne)pokoj, dojka* (v danej súvislosti aj *varovkyňa*), *kozub, háklivý.*

Vplyv originálu možno *vybadať* vo výraze *ťažko dosažiteľný* (franc. *difficiles à atteindre*): *expertízy ... prebiehajú prevažne na miestach ťažko dosažiteľných* (84). Vhodnejší by tu bol výraz *ťažko prístupný.* Inak sa na vyjadrenie významu „taký, čo možno dosiahnuť" používa v spisovnej slovenčine prídavné meno *dosiahnuteľný.*

Zrozumiteľné, no nezvyčajné je spojenie *krájať čas* za franc. *hacher le temps;* nepríznakové by tu bolo sloveso *kúskovať: Množstvo domácich povinností krája [kúskuje] čas na veľmi krátke a nesúvislé úseky* (102).

Zbytočne sa používa sloveso *mať* v tejto súvislosti: *Dnes ich (služieb) je zriadených 1350, no bolo by ich treba mať [bolo by ich treba]* 2000 (98) — Franc. *Il en existe aujourd' hui 1350 alors qu' il en faudrait 2000* (158).[5]

Zdomácnené slovo *variant* sa v spisovnej slovenčine zaraďuje do mužského rodu: *niekoľko v a r i a n t o v,* a nie *niekoľko variant* (132).

3. *Problematické väzby daktorých slovies*

Väzba *ľutovať za dakým (dačím)* je nezvyčajná. Inštrumentálna väzba s predložkou *za* sa slovesu *ľutovať* nenáležite pririeka pod vplyvom väzby významom blízkych slovies *žialiť, želieť, smútiť, banovať* alebo slovesných výrazov *byť ľúto, byť smutno (dakomu za dakým/dačím).* Vety: *Nejeden roľník ľutuje za časmi, keď sa pracovalo na koňoch ... Ľutuje aj za veľkými zhromaždeniami, za sviatkami znamenajúcimi ukončenie určitých prác* (96) upravíme takto: *Nejeden roľník žiali (želie) za časmi / nejednému roľníkovi je ľúto za časmi ... Želie (smúti) aj za veľkými zhromaždeniami ...* — Všimli sme si, že na nasledujúcej strane prekladu je už správna väzba: *Kým starý roľník žiali za týmto obdobím ..., zatiaľ mladých zachvacuje nákaza techniky* (97).

Väzbu *závisieť na, byť (ne)závislý na* treba nahradiť ustálenou *závisieť od, byť (ne)závislý od: Tento účinok je nezávislý na pociťovaných útrapách [je nezávislý / nezávisí od pociťovaných útrap]* (118).

Vznik problematickej väzby *komplikovať o dačo* bol motivovaný asociáciou s významovo blízkym slovesným výrazom *zväčšiť o / rozšíriť o* (kontaminácia väzieb): *Nesprávna hygiena stravovania, komplikovaná často o alkoholizmus* (93). — Navrhujeme použiť ustálenú väzbu ... *komplikovaná alkoholizmom* (porov. franc. *compliquée à éthylisme).*

---

[4] V ľudovej reči sloveso *obťažkať* značí aj „uviesť do druhého stavu"; treba vylúčiť možnosť rušivej asociácie s týmto významom.

[5] Upozorňujeme, že v origináli na s. 157—8 nejde o sociálne služby, lež o sociálne pracovníčky — les assistantes sociales. (Porov. iné miesto vo francúzskom origináli na s. 126. Paralelne sa tam už i v slovenskom preklade správne hovorí o sociálnych pracovníčkach.)

Všeobecné záporné zámeno *nič* sa v modernej spisovnej slovenčine ustálene spája s akuzatívom: ...*aby si vyrovnávali účty, ktoré nemajú s medicínou nič spoločného [nič spoločné]* (69).

V ďalšej časti našich poznámok osobitne upozorníme na také jazykové prostriedky, zväčša nepotrebne explicitné (nákladné), ktoré do odborných textov prenikajú z meravých prejavov administratívneho (takzvaného obežníkového) štýlu a pripomínajú starý „dôkladný" štýl právnických spisov.

4. *Prostriedky s nadmernou explicitnosťou*

Namiesto predložkového výrazu (sekundárnej predložky) *zo strany* stačí takmer vždy bezpredložkový genitív:... *(pracovné tempo) je teda predmetom hlavnej starostlivosti zo strany podnikateľov* (32) — Oveľa hladšie vyznie veta bez takzvanej sekundárnej predložky, takto: ...*je teda predmetom hlavnej starostlivosti podnikateľov.* Meravo znejúcu vetu *Čo si myslieť o zasielaní poštových známok zo strany pôšt na školy?* treba uvoľniť napr. takto: *Čo si myslieť o tom, keď pošty posielajú do škôl známky?*

Pomerne často používa prekladateľ pri porovnávaní spájacie výrazy *než aký, než ktorý, než koľko* namiesto zaužívaného *ako,* napr.: *(ženy) poznajú ťažkosti, ktoré sú dnes oveľa väčšie, než aké [ako] mali predchádzajúce ženské generácie* (111); *a (tento pojem) zanecháva v nás viac pochybnosti, než koľko [ako] by vyplynulo zo stručného rozboru.* (9)

Veľmi príznakový ráz má sekundárna predložka *z (toho) titulu.* Jej častosť by čitateľ prekladu mohol pripisovať vplyvu francúzskeho originálu, no zistili sme, že originál je z tejto stránky striedmejší: používajú sa v ňom staré predložky. Ako ukážku uvádzame dva príklady: *Ak je rytmus veľmi pomalý z toho titulu, aby umožnil menej nadaným držať krok, potom ostatní sa nudia, nedávajú pozor a bavia sa.* (65) — *Si le rytme est trop lent* p o u r p e r m e t t r e (podčiarkuje autor recenzie) *aux moins doués de suivre, les autres s'ennuient, n'écoutent pas et bavardent.* (102) Ako vidieť, namiesto výrazu *z toho titulu, aby* (sekundárny účelový spájací výraz) stačila by tradičná a nenápadná spojka *aby.* Druhý príklad: *Absencia z titulu chorôb a úrazov* (40) — *l'absentéisme* p o u r *maladie et accident* (59). Tu by mala byť dôvodová predložka *pre: pre choroby a úrazy.*

Poukazom na administratívny štýl možno vysvetľovať aj neúnosné rozširovanie predložky *pre* na úkor predložky *na: príprava pre [na] vedenie domácnosti; program pre (na) rok 1965* (101).

Do tohto okruhu možno zaradiť aj časté používanie nepravej časovej vety s funkciou prívlastkovej vety vzťažnej. Na ukážku tieto príklady: *V osobných veciach je vek činiteľom, kedy aj citové predsudky dosahujú svoju maximálnu intenzitu.* (53) — *Sur le plan personnel, c'est l'âge aussi o ù les préoccupations affectives atteignent leur maximum d'intensité.* (81) V tomto prípade by bola vhodnejšia vedľajšia veta prívlastková uvedená vzťažne: *V osobných veciach je vek činiteľom, pri ktorom...; Stimulansy mu* (človeku 20. stor.) *majú pomáhať odštartovať do pracovného dňa po noci s nedokonalým spánkom, keby nemohol nabrať dosť nových síl.* (128) — ... *après une nuit de mauvais sommeil, insuffisant pour réparer les forces.* (206) Aj tu by bola vhodnejšia prívlastková veta vzťažná... *po noci so zlým spánkom, v ktorom...*

Ďalej sme sa v preklade pozastavili nad pomerne častou bezprostrednou závislosťou slovenského textu od originálu.

5. *Priamočiary vplyv originálu*

V preklade sa francúzske sloveso *résulter* pričasto prepisuje adaptovaným *rezultovať*. Týmto prvkom text nadobúda ráz vonkajškovej odbornosti: *Z toho rezultuje v mnohých profesiách permanentná prepracovanosť* (10) — *Il en résulte dans de multiples emplois un surmenage permanent* (11); *Z toho pre vedúcich pracovníkov rezultuje neuspokojenie* (51); *Z toho rezultuje viac práce pre učiteľov* (62); *Z toho rezultuje nové zvýšenie absencií* (75); *...v pocite viny, ktorý z toho rezultuje...* (108); *Z toho rezultuje množstvo chorôb* (119).

V preklade knihy o prepracovanosti bolo treba vynechať privlastňovacie zámeno v takýchto prípadoch: *Určité psychicky labilné osoby majú pocit znepokojenia a preťaženia (svojej) nervovej sústavy...* (41)

Nepotrebným vplyvom originálu možno vysvetliť aj priveľkú frekvenciu vedľajších viet uvedených vzťažným zámenom *ktorý*. Aspoň jedna ukážka: *Preto sa nemožno uchyľovať k riešeniu niekoľkých čiastkových problémov, ale treba hľadať komplexné riešenie, k t o r é by uspokojivo pomohlo zlepšiť osud žien, k t o r é predstavujú (predstavujúcich) polovicu ľudského pokolenia.* Okrem naznačenej úpravy (v hranatej zátvorke) možno vzťažnú vedľajšiu vetu nahradiť prístavkovým výrazom: *...osud žien — teda polovice ľudského pokolenia.*

6. *Obsahová nezreteľnosť a vecné odchýlky od originálu*

V prvom odseku prvej kapitoly sa hovorí o pojmoch únava, prepracovanosť, zlé hospodárenie (so silami). Konštatuje sa o nich: ...sú to tri pojmy, ktoré sa dnes vytrácajú z bežného slovníka (8). V origináli sa však hovorí pravý opak: *trois mots qui font maintenant partie du vocabulaire courant* (7) — *...ktoré dnes patria do bežného slovníka (ktoré sa dnes bežne používajú).*

V 6. kapitole, tam kde je reč o prepracovanosti nemocničného personálu, sa konštatuje: *Z toho prameniaca prepracovanosť pôsobí na celú profesiu a vydáva napospas nielen budúcnosť a zdravie nemocničného personálu, ale aj pacientov, k t o r í r i s k u j ú, ž e b u d ú n a i c h ž i v o t d o p l á c a ť omylmi a hynutím* (75 — riedi recenzent). Ale keď si pozorne prečítame príslušnú časť v origináli, zistíme, že záver konštatovania treba obrátiť: *...qui risquent de payer de leur vie erreurs et défaillances* (118). Po slovensky teda *...že budú za omyly a indisponovanosť personálu platiť svojimi životmi.*[6]

V závere konštatujeme, že na veľa z toho, pri čom sme sa v súvislosti s prekladom vyčítavo alebo diskusne pristavili, sa už dávnejšie poukazuje, a to nielen v súvislosti so slovesnými celkami patriacimi do odborného štýlu,

[6] Prekladateľa ospravedlňuje nie dosť priehľadná formulácia v origináli.

ale aj so zlozvykmi v administratívnej slovenčine. Ukazuje sa, že pri pozornejšom sledovaní a využívaní pomoci, ktorú jazykovedci všestranne poskytujú používateľom spisovnej slovenčiny, sa recenzovaný preklad mohol vyhnúť daktorým jazykovým nedostatkom, ktoré často charakterizujú najmä našu popularizačnú literatúru (takzvaným administrativizmom).

Naše poznámky chcú povzbudivo pomáhať. Kladú si za cieľ zvýšiť jazykovú a štylistickú úroveň, a teda i príťažlivosť preloženej odbornej literatúry. Pomaly, ale iste sa i v našej odbornej literatúre spĺňa nielen požiadavka jazykovej správnosti, ale vylučuje sa z nej exkluzívnosť v prospech zreteľnosti. Dokladom na to je i recenzované dielo.

G. Horák

SPYTOVALI STE SA

Učiť sa niečo, učiť sa niečomu. — J. M. z Bratislavy: „Objasnite rozdiel medzi vyjadrením *učiť sa niečo* a *učiť sa niečomu.*"

Je známe, že slovesá sa môžu viazať aj s viacerými pádmi, t. j. majú viac väzieb. Iná väzba značí zvyčajne iný význam, väzby teda nemožno ľubovoľne používať, zamieňať, a to ani vtedy, keď ide o pomerne blízke významy, ako je to v prípade *učiť sa niečo, učiť sa niečomu.* (Na významový rozdiel medzi väzbou slovesa *učiť sa* s 3. a 4. pádom sa už v odbornej literatúre poukázalo — pozri Ružička, J.: Väzba slovesa učiť sa. Slovenská reč, *19,* 1954, s. 53—54.)

Zvratné sloveso *učiť sa niečo* (teda so 4. pádom) má význam „nadobúdať, získavať vedomosti (štúdiom, praxou a pod.), študovať niečo, zaúčať sa do niečoho". Napr. *učiť sa matematiku, zemepis, cudzie jazyky, učiť sa remeslo* a pod. Väzba s 3. pádom dáva slovesu *učiť sa* iný význam, a to „osvojovať si, nadobúdať isté vlastnosti, privykať si na niečo, priúčať sa niečomu", ako to ukazujú príklady: *učiť sa trpezlivosti, skromnosti, vytrvalosti, čistote, učiť sa poriadku* (tu je správna i predložková väzba *na poriadok).* Zvratné sloveso *učiť sa* nemá iba tieto dva spomenuté významy a väzby, ale z hľadiska jazykovej správnosti sú dôležité práve tie, lebo pri nich sa robia chyby: *učiť sa slovenčine, učiť sa cudzím rečiam, učiť sa remeslu* a pod. miesto správneho *učiť sa slovenčinu, učiť sa cudzie reči, učiť sa remeslo.*

Aj pri nezvratnom slovese *učiť* treba rozlišovať, či chceme vyjadriť, že niekomu sprostredkúvame vedomosti učením — vtedy má toto sloveso druhú väzbu so 4. pádom — *učiť niekoho niečo,* napr. slovenčinu, telocvik, alebo či chceme vyjadriť, že niekomu niečo vštepujeme, niekoho na niečo privykáme, niečomu ho priúčame — vtedy je druhá väzba s 3. pádom — *učiť niekoho skromnosti, slušnosti, láske k vlasti* a pod.

Pomôckou pri používaní slovesa *učiť, učiť sa* môže byť i tá okolnosť, že s 3. pádom sa môžu viazať iba podstatné mená označujúce niečo, na čo možno privykať. Sú to rozličné vlastnosti, ako čistota, poriadok, slušnosť, dôslednosť, vytrvalosť, trpezlivosť, sporivosť, optimizmus a pod.

E. Smiešková

Mužstvo Spartaka Trnava alebo Spartaka Trnavy? — Náš čitateľ z Trnavy sa nás spytuje, ako sa skloňuje dvojslovné pomenovanie *Spartak Trnava.*

Pomenovanie *Spartak Trnava* sa skladá z dvoch slov: z názvu telocvičnej jednoty (v našom prípade *Spartak)* a z názvu mesta, kde má táto telocvičná jednota svoje sídlo (v našom prípade *Trnava).* Pri skloňovaní tohto dvojslovného pomenovania vzniká otázka, či sa skloňujú obidve časti pomenovania, alebo iba jedna jeho časť. Spojenia typu *Spartak Trnava* predstavujú určovaciu (determinatívnu) syntagmu. Keďže nadradeným členom v tomto spojení je prvé slovo (názov telocvičnej jednoty), skloňujeme iba túto prvú časť pomenovania. Druhá časť pomenovania (názov mesta, kde telocvičná jednota sídli) je prívlastok substantívneho rázu (tzv. pomenovací nominatív), preto ostáva nesklonná. Povieme a napíšeme teda *Slovan Bratislava vyhral nad Spartakom Trnava* (nie *nad Spartakom Trnavou); Tatran Prešov remizoval so Slovanom Bratislava* (nie *so Slovanom Bratislavou); Dukla Praha prehrala s Tatranom Prešov* (nie *s Tatranom Prešovom); Sparta Praha remizovala s Lokomotívou Košice* (nie *s Lokomotívou Košicami).* Správne budú aj vyjadrenia *mužstvo Spartaka Trnava* (nie *Spartaka Trnavy); víťazstvo Slovana Bratislava* (nie *Slovana Bratislavy); prehra Tatrana Prešov* (nie *Tatrana Prešova); futbalisti Lokomotívy Košice* (nie *Lokomotívy Košic); hráči Iskry Partizánske* (nie *Iskry Partizánskeho).* Upozorňujeme, že podrobnejšie poučenie o tomto probléme je v článku J. Oravca Prístavky a nezhodné nominatívne prívlastky v miestnych názvoch (pozri Kultúra slova, *6,* 1972, s. 12 n.).

Š. Michalus

Štvoritý rittberger. — Istý občan z Prešova sa nás spytuje, či popri zaužívaných spojeniach *trojitý skok, trojitý rittberger* možno používať aj číslovku *štvoritý* v spojeniach *štvorité skoky, štvoritý rittberger.* V časopise Život (z 21. 3. 1973, č. 12, s. 23—24) čítal tieto vety: *Štvorité skoky na obzore. — Kým na svetový titul toho roku stačili jeden-dva čisté trojité skoky, v budúcnosti ich bude potrebovať šampión minimum tri (,) no a na obzore sú i štvorité skoky. — Z Ameriky ohlasujú štvoritý rittberger!*

Číslovky typu *dvojitý, trojitý* patria medzi tzv. určité násobné číslovky. K určitým násobným číslovkám podľa Morfológie slovenského jazyka (1. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 338—340) patria v spisovnej slovenčine násobné číslovky typu *raz, dva razy, päť ráz, desať ráz...,* násobné číslovky typu *šesťkrát, desaťkrát, stokrát...;* násobné číslovky adjektívneho typu *jednorazový, päťrazový; dvojnásobný, trojnásobný...;* násobné číslovky adverbiálneho typu *dvojnásobne, trojnásobne, šesťnásobne;* násobné číslovky typu *dvojmo, trojmo,* ako aj násobné číslovky typu *dvojitý, trojitý.* V súvislosti s týmto posledným typom číslovíek sa v Morfológii slovenského jazyka (s. 340) konštatuje, že v spisovnej slovenčine sa zriedka používa aj podoba násobnej číslovky *štvoritý,* no pre ďalšie vyššie číslovky tento druh číslovíek v spisovnej slovenčine nie je známy.

Násobné číslovky *dvojitý, trojitý, štvoritý* v spojeniach *dvojitý skok, trojitý rittberger, štvoritý skok* sú zhodné prívlastky, bližšie určujú substantívum

a vyjadrujú, že označený predmet, dej sa vyskytuje viackrát. Aj citované doklady ukazujú, že v súčasnej spisovnej slovenčine popri často používaných násobných číslovkách *dvojitý, trojitý* budeme stretávať aj násobnú číslovku *štvoritý*. Spojenia typu *štvorité skoky, štvoritý rittberger* sú v spisovnej slovenčine správne.

Ak by sa dakedy v budúcnosti realizovali aj skoky s piatimi obrátkami, bolo by ich už treba nazvať *päťnásobné skoky*.

J. Jacko

Rada Mestského národného výboru v Ružomberku. — Pracovníci plánovacieho a finančného odboru Mestského národného výboru v Ružomberku sa nás spytovali, s akým začiatočným písmenom treba písať názov rady národného výboru, teda či treba písať *rada Mestského národného výboru v Ružomberku* alebo *Rada Mestského národného výboru v Ružomberku.*

Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971) sa písaním názvu *rada národného výboru* nezaoberajú. Praktická príručka slovenského pravopisu od A. Zaunera (3. vyd. Bratislava, Obzor 1966) v slovníkovej časti pri hesle *rada* uvádza aj názov *rada ONV*. Tým sa, pravda, nerieši problém písania názvu s presným udaním sídla. Názov *rada mestského národného výboru* sa skladá z dvoch častí, z názvu *mestský národný výbor* a zo slova *rada* s významom „výbor, zbor, orgán, ktorý má niečo na starosti, ktorý prerokúva isté veci" (pozri SSJ).

Najprv si všimneme spôsob písania názvu *mestský národný výbor*. V Pravidlách slovenského pravopisu v kapitole o písaní veľkých písmen (s. 40, bod F) sa uvádza, že s veľkým začiatočným písmenom sa píšu „pomenovania jedinečných (najmä najvyšších) úradov, verejných inštitúcií, ústavov, knižníc, múzeí, súdov, divadiel, nemocníc, škôl a pod.". V poznámke sa ďalej uvádza, že „názvy úradov, škôl a pod. píšeme vždy s veľkým začiatočným písmenom, ak ide o úradný názov (s presným udaním sídla)", napr.: *Miestny národný výbor v Trstenej, Okresný národný výbor v Trenčíne, Mestský národný výbor v Košiciach;* ale *miestny, okresný, krajský, ústredný národný výbor* (bez udania sídla). Podľa toho aj názov *Mestský národný výbor v Ružomberku* sa píše s veľkým začiatočným písmenom, lebo je to úradný názov s presným udaním sídla.

Rada národného výboru je výkonný orgán národného výboru so všeobecnou pôsobnosťou. Keďže rada národného výboru je súčasťou národného výboru, nemožno na písanie tohto názvu uplatniť citované pravidlo o písaní veľkých písmen. Preto slovo *rada* v názve *rada mestského národného výboru* treba písať s malým začiatočným písmenom, a to i vtedy, ak ide o názov s presným udaním sídla. Názov rady národného výboru sa teda náležite píše takto: *rada Mestského národného výboru v Ružomberku.* Takisto treba písať aj názvy *rada Miestneho národného výboru v Jure pri Bratislave, rada Okresného národného výboru v Žiline, rada Západoslovenského krajského národného výboru,* ale aj *rada MsNV v Topoľčanoch, rada ONV vo Zvolene.* Na porovnanie uvádzame, že s malým začiatočným písmenom sa píšu aj názvy

jednotlivých odborov národných výborov, napr.: *odbor vnútorných vecí Mestského národného výboru v Ružomberku.*

M. Považaj

Vyhodiť dakoho na ulicu. — Na besede vo vydavateľstve Tatran v Bratislave v marci tohto roku prišla medzi inými problémami na pretras aj otázka frazeologickej jednotky *vyhodiť dakoho na dlažbu,* a to v súvislosti s francúzskou frázou *mettre (q.) sur le pavé.* Konštatovalo sa, že uvedená fráza vyznieva prirodzenejšie v podobe *vyhodiť (dakoho) na ulicu.*

Frázu *vyhodiť (dakoho) na dlažbu* kvalifikuje Slovník slovenského jazyka ako hovorovú; za nepríznakovú pokladá podobu *vyhodiť (dakoho) na ulicu* a podľa významu ju určuje ako „vypovedať z práce alebo z bytu". Takto sa problematická fráza vlastne kvalifikuje aj v Slovníku spisovného jazyka českého (pozri 4. zv., str. 226). Naozaj, v spisovnej slovenčine prirodzenejšie vyznieva základný, ustálený a rozšírenejší variant *vyhodiť (dakoho) na ulicu.* V druhom (sekundárnom) variante — *vyhodiť (dakoho) na dlažbu* — možno dobre vystopovať vplyv francúzskej paralely *mettre (quelq'un) sur le pavé.*

Ako sa ukazuje, nadhodený frazeologický problém zreteľne vystihujú najmä prekladatelia z francúzštiny. Pri pozornejšom porovnaní frázy *vyhodiť (dakoho) na ulicu* s jej novším variantom *vyhodiť na dlažbu* prvé znenie hodnotia ako ustálené, bežné, nehľadané (prirodzené); druhé ako hľadanejšie, neustálené, zriedkavejšie a v slovenskom vecnom i spoločenskom kontexte ako menej odôvodnené.

Fráza *vyhodiť (dakoho) na dlažbu* je príznaková a celkom isto sa v jej podobe prejavil vplyv paralelnej francúzskej frázy. Odporúčame používať základný variant *vyhodiť (dakoho) na ulicu.* Francúzsku vetu *Je mets tout le monde sur le pavé* preložíme *Vyhodím všetkých na ulicu.*

Poznámka: V češtine je okrem frázy *vyhodit (někoho) na ulici / na dlažbu* ešte ďalšia a expresívnejšia *dát, dostat vyhazov.* Slovenským ekvivalentom českej vety *Dostal vyhazov* je *Vyhodili ho.* V mládežníckom slangu počuť aj hláskovo adaptovanú frázu *dostať vyhadzov.* Pravdaže, tu ide o exkluzívnu jazykovú oblasť. Slang má totiž svojské zákonitosti, ktoré nemožno vzťahovať na normu spisovnej slovenčiny.

G. Horák

Diskjockey alebo diskdžokej? — V. M. z Bratislavy: „V reči mladých záujemcov o tzv. populárnu hudbu počuť rozličné cudzie výrazy, ktorým nerozumiem. Napcsledy som sa stretla so slovom *diskdžokej.* Vysvetlite, čo znamená, akého je pôvodu a ako sa má písať."

Slovo *diskjockey* je anglické slovo. Skladá sa z podstatného mena *disk,* ktoré má významy 1. kotúč, 2. gramofónová platňa, a z podstatného mena *jockey* s významom „jazdec z povolania, zamestnanec jazdeckých a dostihových spolkov". Toľko sa o slovách *disk* a *jockey* dá zistiť v Slovníku slovenského jazyka (1. zv., s. 265 a 652), príp. v prekladových anglicko-slovenských

slovníkoch (napr. v Anglicko-slovenskom slovníku. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 287 a 599). Z encyklopedických príručiek a anglických výkladových slovníkov však môžeme vyčítať, že *jockey* je aj osoba, ktorá sa vyzná v koňoch a svoje znalosti rozmanitým spôsobom využíva na dostihoch alebo aj pri iných príležitostiach. Lenže v zložení *diskjockey* sotva môžeme slovo *jockey* dávať do priameho súvisu s jazdcom alebo s jazdectvom. V okruhu propagácie populárnej hudby, kde sa táto zloženina ustaľuje, používa sa zhruba v takomto význame: „osoba, ktorá organizuje koncerty populárnej hudby z gramofónových platní, vybranú hudbu na nich uvádza a komentuje, prípadne účastníkov podujatia informuje o speváko vi alebo o hudobnom súbore, ktorých piesne prehráva". Je to teda akýsi konferencier na koncertoch populárnej hudby z gramofónových platní. V dostupných prekladových slovníkoch sa toto slovo nezaznačuje, čo je vcelku presvedčivý dôkaz o jeho novosti. Z cudzojazyčných slovníkových príručiek ho zaznačuje napr. Britania Word Language Dictionary (1959) v podobe *disc jockey* a jeho význam opisuje zhruba takto: „hlásateľ rozhlasu, ktorý uvádza hudobné nahrávky a zvyčajne ich pri reprodukovaní komentuje a propaguje".

Je tu ešte otázka, ako sa má toto slovo písať. Odpoveď na ňu treba formulovať s prihliadnutím na pravopis slova *jockey,* ktoré je druhou časťou zloženiny. Pravidlá slovenského pravopisu, Slovník slovenského jazyka i slovníky cudzích slov zachycujú slovo *jockey* v pôvodnom pravopise a uvádzajú výslovnosť *džokej.* Slovník slovenského jazyka zaznačuje aj prídavné meno *jockeyský* a dokladá ho spojením *jockeyská čiapka,* pre ktoré v dodatkoch uvádza podobu *jockeyka.* Pozoruhodné je, že sa pri tomto slove spomína už aj písanie podľa výslovnosti. To by mohlo viesť k predpokladu, že aj slovo *diskjockey* treba písať podľa výslovnosti. Proti tomu stojí však okolnosť, že anglické slová so základom *jockey* sa v slovníkových a iných príručkách zaznamenávajú v neadaptovanej podobe, a preto je zatiaľ výhodnejšie neadaptovať ani slovo *diskjockey.* O jeho pravopise načim ešte dodať, že sa má písať bez spojovníka (ako povedzme slovo *jockeyklub).*

Na okraj tejto odpovede pripomíname naskrze nie okrajovú požiadavku, aby aj názvy súvisiace s populárnou hudbou prechádzali hustejším sitom odbornej a jazykovej kritiky skôr, ako sa začnú používať. Predíde sa tým viacerým ťažkostiam a nedorozumeniam.

I. Masár

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 7, 1973, číslo 7. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30.—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973.

Cena Kčs 3,—

KUL
TÚRA
SLOVA